

INTERNERING

van buitenlandse militairen in Nederland
gedurende de Eerste Wereldoorlog

Een proeve van historische filatelie

Arnold Holleman

2014

© Nederlandse Vereniging van Poststukken- en Poststempelverzamelaars

Zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaargemaakt, in welke vorm of op welke wijze dan ook. Evenmin is verveelvoudiging en/of verspreiding van het geheel of enig onderdeel via internet of welke andere digitale techniek ook, toegestaan.

Posthistorische Studie 30, redactie P. Miesyerus en J.F.G. Spijkerman

Uitgegeven door de Nederlandse Vereniging van Poststukken- en Poststempelverzamelaars,
Postbus 1065, 6801 BB, Arnhem

ISBN/EAN: 978-90-71650-35-2

Er is getracht alle rechten m.b.t. de afbeeldingen te achterhalen.
Zij die menen rechten te kunnen laten gelden, kunnen contact opnemen met de uitgever.

Afbeelding omslag:
Geïnterneerde Belgische militairen in Kamp Harderwijk, afbeelding ontleend aan een prentbriefkaart

Deze uitgave is tot stand gekomen met een financiële bijdrage van de Stichting Filatelie

Basisontwerp omslag: Koninklijke Van Gorcum BV, Assen
Opmaak: P. Miesyerus en J.F.G. Spijkerman
Druk- en bindwerk: ZieZo! Grafische Oplossingen, Herveld

Inhoudsopgave

Inleiding	7
01 l'Amuse	9
02 Het decor	12
België	16
Nederland	19
03 Kort overzicht van de internering	24
Interneringdepots	26
Interneringsgroepen	28
De Phalanstère Belge in Katwijk aan Zee	29
De internering van Duitse en Engelse krijgsgevangenen	29
De opvang van deserteurs, ontvluchte en vrijgelaten krijgsgevangenen en burgervluchtelingen	30
04 De briefwisseling van geïnterneerden	32
1. Het portvrijdom	32
De met het portvrijdom verband houdende postmerken	35
2. Het internationale postverkeer	35
Samenvatting	40
3. Censuur	46
4. Zwerfbrieven	46
05 Interneringsdepots	47
a. Opvang en internering van Belgische en Duitse militairen in de periode van 4 augustus 1914 tot aan de val van Antwerpen op 10 oktober 1914. Interneringsdepot Alkmaar	47
b. Verblijf Britse schipbreukelingen	48
c. Interneringsdepot Bergen (N.H.)	49
Poststukken, Post- en administratieve stempels	51
d. Interneringsdepot Gaasterland	52
Censuur en Postwezen	54
Post- en administratieve stempels; censuurkenmerken	55
Poststempels	55
PORTVRIJ-stempels	55
Aantekenstrook	57
Censuurmerken	57
Administratieve stempels	58
Zwerfbrieven	59
e. Interneringsdepot Groningen	59
Postale Zaken	61
Post- en administratieve stempels, censuurmerken, voorbedrukte poststukken	63
Poststempels	63
PORTVRIJ-stempels	63
Administratief stempel	64
Censuur	64
Voorbedrukte kaarten en enveloppen	65
f. Tijdelijke opvang in Loosduinen	65
Poststukken	65
g. Interneringsdepot Leeuwarden	66
Poststukken	66
h. Interneringsdepot Assen	67

Poststukken en stempels	67
i. Interneringsdepot Kampen	67
Poststukken en stempels	68
j. Interneringsdepot Zwolle	69
Poststukken en stempels	69
k. Interneringsdepot Harderwijk	70
Postale zaken en stempels	72
Het bijkantoor Legerplaats bij Harderwijk	74
De PORTVRIJ-stempels	78
A. De PORTVRIJ-stempels, gebruikt op het postkantoor te Harderwijk, in combinatie met de vertrek-stempels HARDERWIJK-1, 2, 3 en 6	78
B. De PORTVRIJ-stempels, gebruikt in het Kamp, in combinatie met de vertrek-stempels LEGERPLAATS BIJ HARDERWIJK, HARDERWIJK-4 en HARDERWIJK-5.	78
Aantekenstroken	82
Censuur	84
Censuurstempels en -stroken	84
Administratieve stempels en voorbedrukte poststukken	84
l. Interneringsdepot Amersfoort / Kamp bij Zeist	90
De Belgische Hoogeschool te Amersfoort	94
Gezinsdorpen	95
Diversen	95
Postverkeer en censuur	96
PORTVRIJ-stempels, gebruikt in Amersfoort	97
Administratieve stempels, gebruikt in Amersfoort	98
Censuurmerken	100
De langebalkstempels Legerplaats bij Zeist zonder nummer en met de nummers 1, 2 en 3.	102
Het naamstempel LEGERPLAATS / BIJ ZEIST.	103
PORTVRIJ-stempels, gebruikt in combinatie met langebalkstempels LEGERPLAATS / BIJ ZEIST zonder nummer en met nummer 1 in het kantoor in Kamp I	104
PORTVRIJ-stempels, gebruikt in combinatie met langebalkstempels LEGERPLAATS / BIJ ZEIST met de nummers 2 en 3 in het kantoor in Kamp II	105
Administratieve stempels, etc. gebruikt in het Kamp bij Zeist	105
Censuurmerk	107
m. Interneringsdepot Nunspeet	107
Poststukken	108
n. Interneringsdepot Oldebroek	108
Postzaken, stempels, etc.	109
o. Interneringsdepots Urk en Wierickerschans	113
Urk	113
Post- en administratieve stempels	113
Wierickerschans	115
Post- en administratieve stempels.	116
p. Interneringsdepot Vlissingen	116
Post- en administratieve stempels	117
q. Mijnwerkersdepot Heerlen	119
o6 Zwerfbrieven	123
o7 Interneringsgroepen en enkelingen	126
Interneringsgroepen in de Provincie Friesland	126
Interneringsgroepen in de Provincie Groningen	127
Interneringsgroepen in de provincie Drenthe	130
Interneringsgroepen in de provincie Overijssel	132
Interneringsgroepen in de provincie Gelderland	133
Interneringsgroepen in de provincie Utrecht	138

Interneringsgroepen in de provincie Noord-Holland	141
Interneringsgroepen in de provincie Zuid-Holland	144
Interneringsgroepen in de provincie Zeeland	155
Interneringsgroepen in de provincie Noord-Brabant	156
Interneringsgroepen in de provincie Limburg	163
Enkelingen	165
o8 Le trou normand	168
o9 De internering van Duitse en Engelse krijgsgevangenen	174
a. De transporten	174
b. De Dienst der Geïnterneerde Krijgsgevangenen	174
De gebieden voor Duitse geïnterneerde krijgsgevangenen	180
a. Het Gebied Rotterdam	180
b. Het Gebied Wolfheze	183
c. Het Gebied Hattem	187
d. Het Gebied Dieren-Brummen	191
e. Het Gebied Noordwijk en het Centraal Gebied	193
f. Het Gebied Fort Beneden Lent	198
g. Interneringsdepot Bergen (N.H.)	198
De gebieden voor Britse geïnterneerde krijgsgevangenen	198
a. Het Gebied 's-Gravenhage	198
b. Het Gebied Leeuwarden	206
c. Het Gebied Nijmegen	207
d. Het Gebied Wierickerschans	208
e. Het Gebied Urk	209
f. Het Interneringsdepot Vlissingen	209
g. Het Interneringsdepot Groningen	201
Doetinchem	210
10 De opvang van krijgsgevangenen, deserteurs en burgervluchtelingen	211
a. Quarantainestations en Grens-concentratierayons aan de oostgrens	211
Postale aspecten	214
b. Nieuwe vluchtelingenkampen en interneringsdepots.	215
Legerplaats bij Zeist	216
Harderwijk	217
Oldebroek	218
Milligen	219
Groningen	220
Vlasakkers (bij Amersfoort)	220
Amersfoort	220
Gaasterland	220
Leeuwarden	221
Nijmegen (villa Zonnebloem)	221
Bergen (N.H.)	221
Veenhuizen	222
Epiloog: le pousse-café	223
Appendix: het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis en het Internationaal Liefdewerk voor Gewonden en Krijgsgevangenen	227
Noten	243
Register van plaatsnamen	245

Inleiding

In de anderhalve eeuw van zijn bestaan heeft de filatelie een opmerkelijke ontwikkeling doorgemaakt. Uit het simpele postzegels verzamelen ontwikkelde zich een bijna wetenschappelijke postzegelkunde, met aandacht voor alle aspecten van de postzegelproductie, zoals papiersoorten, watermerken, tandingen, druk- en kleurverschillen, plaatfouten, velrandverschijnselen, enz. Naast de postzegel kon ook het poststempel zich in de belangstelling van verzamelaars gaan verheugen en naast postzegelverzamelingen kwamen al tegen het eind van de 19^e eeuw de eerste stempelverzamelingen tot stand. In de 20ste eeuw zien wij een geleidelijke ontwikkeling in posthistorische richting. Werden vroeger de postzegels van de brieven geweekt en de stempelafdrukken uitgeknipt om ze in albums te kunnen plakken, nu kwam het volledige poststuk in de belangstelling en werd onderzoek verricht naar postroutes, posttarieven, postverdragen tussen verschillende landen en bijkomende zaken als censuur in oorlogstijd en zuivering tijdens epidemieën, teneinde alle verschijnselen op het poststuk te kunnen verklaren. Dit leidde tot diepgaande posthistorische studies binnen een steeds complexer wordende verzamelhobby.

We kunnen nog iedere dag treuren bij de gedachte hoeveel waardevol materiaal er in de beginperiode van de filatelie door knippen, afweken en plakken verloren is gegaan, maar nu lijkt het er op dat we beter bezig zijn. Althans, dat denken we. Maar ook nu nog dreigt er waardevolle informatie verloren te gaan als gevolg van een te beperkte, uitsluitend postale vraagstelling aan het poststuk.

In De Postzak heb ik een lans gebroken voor een meer historische benadering van de poststukken. Na de (afgeweeke) postzegel of het (uitgeknipte) stempel, na de 'posthistorische buitenkant' van het poststuk, is het hoog tijd dat we onze aandacht gaan richten op de 'historische binnenkant' ervan.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) en korte tijd daarna verbleven tienduizenden buitenlandse militairen in het neutrale Nederland, waar zij volgens de regels van het Volkenrecht waren ontwapend en geïnterneerd. Deze internering heeft zijn sporen nagelaten op poststukken uit die jaren: brieven en kaarten, geschreven en ontvangen door de geïnterneerden en door Nederlandse personen en instanties die op een of andere manier bij die internering waren betrokken.

In dit boek wordt getracht deze poststukken in kaart te brengen en wel vanuit twee verschillende invalshoeken: een historische en een postale. Vanuit de postale invalshoek worden de gegevens bestudeerd die het poststuk oplevert met betrekking tot portvrijdom c.q. frankering, stempeling, postvervoer, censuur, etc. Daarnaast wordt het poststuk in zijn historische context geplaatst en gezien als tijdsdocument en historische bron.

De internering is bij uitstek een onderwerp, waarvan de 'rode draad' puur historisch is, waaraan de postale en filatelistische aspecten als het ware kunnen worden opgehangen. Vandaar de ondertitel van dit boek: een proeve van historische filatelie.

Voor een goed begrip van interneringspoststukken is enige kennis van het historisch kader onmisbaar. Daarom begint dit boek met een historisch overzicht. Dit is bewust beknopt gehouden: Over de Eerste Wereldoorlog zijn bibliotheken volgeschreven en ook over de geschiedenis van Nederland in die periode is ruimschoots literatuur voorhanden. Het kan niet de bedoeling zijn dit alles hier in extenso te herhalen. Vervolgens is een wat meer gedetailleerde kennis van de internering zelf noodzakelijk. Maar ook hier geldt, dat de geïnteresseerde lezer in de bestaande literatuur ruimschoots aan zijn trekken kan komen. Allereerst kan worden verwezen naar de tamelijk recente studie van drs. Evelyn de Roodt, Oorlogsgasten, waarvan in dit boek in extenso gebruik is gemaakt voor het aangeven van de grote lijnen van de interneringsgeschiedenis. Anderzijds is uitvoeriger aandacht besteed aan allerlei, veelal statistische gegevens, die in de algemene literatuur ontbreken. Gegevens, die de verzamelaar in staat moeten stellen een poststuk zo nauwkeurig mogelijk in zijn historische context te plaatsen. Deze zijn met name ontleend aan het nooit uitgegeven, indrukwekkende verslag van meer dan 1700 pagina's door J.T. Oosterman, Geschiedenis der Interneering, waarvan het originele, getypte exemplaar zich in het Legermuseum te Delft bevindt, alsmede aan verschillende archivalia in het Nationaal Archief te Den Haag, met name toegangsnummers 2.04.78 en 2.05.42. Voorts is bijzondere aandacht besteed aan de, op interneringspoststukken voorkomende, meest militaire administratieve stempels.

Wat hier over de historische informatie is gezegd geldt ook voor de gepresenteerde posthistorische gegevens. Dit boek is geen geschiedenis van het Nederlandse postwezen in de jaren 1914-1918. Het beperkt zich tot de internering. Enkele aspecten van de postgeschiedenis van deze jaren spelen een rol in het interneringsgebeuren en de verleiding bestond dan ook om deze thema's in hun geheel te behandelen. Men denke b.v. aan de postverbinding tussen Nederland en het vrije en het bezette België of aan de militaire censuur.¹ Er is bewust voor gekozen om hier naast enkele grote lijnen alleen die maatregelen te behandelen, die specifiek betrekking hebben gehad op de geïnterneerden en de bij de internering betrokken personen en instanties.

Tijdens deze studie zijn drie grote verzamelingen interneringspoststukken geraadpleegd: de collectie Van der Graaf, die in 1999 is geveild bij Van Dieten Postzegelveilingen tijdens veilingen 576 en 577, aangeduid met de afkorting vD 576 of 577, gevolgd door het kavelnummer; de interneringspoststukken die gedurende de veilingen 172 t/m 205 zijn aangeboden door de Overijsselse Postzegelveiling (2003-2009), afgekort OPV met veiling- en kavelnummer en mijn eigen verzameling, aangeduid met CA (collectie auteur). In dit boek wordt alleen van de poststukken in deze collecties melding gemaakt. Vaak staat ergens vermeld 'geen poststukken bekend' Dat wil alleen zeggen dat in de drie genoemde collecties geen betreffend poststuk is aangetroffen. Hoe vaker deze opmerking onjuist zal blijken te zijn, hoe beter!

De afbeeldingen in dit boek komen alle uit de collectie van de auteur. Zij zijn genummerd met behulp van een letter- en cijfercode, waarbij de I staat voor de vier inleidende hoofdstukken, de letters ID voor interneringsdepots (Hoofdstuk 5), de letters IG voor interneringsgroepen (Hoofdstuk 7), de letters TN voor het intermezzo Le trou normand (Hoofdstuk 8), de letters GK voor geïnterneerde krijgsgevangenen (Hoofdstuk 9), de letter Q voor quarantainemaatregelen en opvang van deserteurs, ex-krijgsgevangenen en burgervluchtelingen (Hoofdstuk 10), de letters PC voor de epiloog Le pousse-café en IB voor het in de appendix behandelde Informatiebureau van het Rode Kruis.

Rest mij ten slotte mijn dank uit te spreken aan allen die mij bij de totstandkoming van dit boek hebben geholpen.

Lorgues, 31 december 2011

Noot van de redactie

Arnold Holleman heeft helaas de verschijning van deze Posthistorische Studie niet meer kunnen meemaken. Op 28 december 2013 is hij overleden in zijn woonplaats Lorgues (Frankrijk). De tekst van het boek was toen al enige tijd compleet en alle afbeeldingen waren gescand.

'Internering' wordt uitgegeven in het jaar dat we herdenken dat de Eerste Wereldoorlog 100 jaar geleden begon. We beschouwen het boek ook als een herinnering aan de auteur: een groot filatelist en een aimabel man.

